

לנכרי תשיך

כידוע, אסרה תורה לקחת רבית מישראל - 'אחיך', לעומת זאת ציוותה תורה 'לנכרי תשיך'. מהו פירושו של אמירה זו? האם היא ציווי או רק היתר? אם ישנו ציווי - מהי רמת החיוב של כל יהודי לקיימו, ומהו היסוד והטעם לציווי זה? במאמר זה ננסה להתבונן במשמעותו של ציווי 'לנכרי תשיך', דרך עיניהם המעמיקות של הראשונים. נראה לי שהעיון ביסודות ההלכתיים של הסוגיא יוכל לתרום לנו להבהרת יחס התורה לאיסור רבית ולמצות הלואה, לגוי ולגר תושב, וליחס שבין מצות התורה לגזרות חז"ל.

עיקר הדיון נמצא בסוגיא אחת בפרק איזהו נשך¹:

'מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבענו'. מאי לחונן דלים? אמר רב: כגון שבור מלכא. אמר רב נחמן: אמר לי הונא, לא נצרכא אלא דאפילו רבית דעובד כוכבים.

איתיביה רבא לרב נחמן 'לנכרי תשיך', מאי תשיך לאו תשוד? לא, תשיך. לא סגי דלאו הכי? לאפוקי אחיך דלא. אחיך - בהדיא כתב ביה 'ולאחיך לא תשיך'! לעבור עליו בעשה ולא תעשה. איתיביה: 'לויין מהן ומלוין אותם ברבית וכן בגר תושב', אמר רב חייא בריה דרב הונא, לא נצרכא אלא בכדי חייו. רבינא אמר הכא בתלמידי חכמים עסקינן; טעמא מאי גזור רבנן שמא ילמוד ממעשיו וכיון דתלמיד חכם הוא לא ילמוד ממעשיו.

איכא דמתני לה להא דרב הונא אהא דתני רב יוסף "אם כסף תלוה את עמי את העני עמד' עמי ונכרי - עמי קודם. עני ועשיר - עני קודם. ענייד ועניי עירך - ענייד קודמין. עניי עירך ועניי עיר אחרת - עניי עירך קודמין'. אמר רב 'עמי ונכרי עמי קודם' - פשיטא! אמר רב נחמן אמר לי הונא לא נצרכא דאפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם.

באור הדברים :

רב הונא מסביר את דברי הפסוק במשלי 'מרבה הונו בנשך ותרבית' כמדבר גם על יהודי המלוה לגוי ברבית שיענש על כך. חידוש זה מפתיע ביותר שכן פסוק מפורש בתורה אומר 'לנכרי תשיך', וזו אכן קושייתו של רבא. מבארת הגמרא שהפסוק 'לנכרי תשיך' אינו מדבר כלל על הלואה לנכרי (שהיא אכן אסורה, וכפי שאמר רב נחמן) אלא על הלואה מנכרי. אך הגמ' תמהה על הבנה זו: וכי

---

1. בבא מציעא ע"ב.

יש מצווה ללוות מן הנכרי ברבית!! עונה הגמ': הציווי לא בא אלא להוסיף ולחזק את איסור נתינת רבית מישראל ולהשמיענו 'לנכרי תשיך' - ולא לישראל. הבנה זו מובנת מסברא לגמרא, אלא שהיא שואלת מברייתא מפורשת 'לויין מהן ומלויין אותם ברבית וכן בגר תושב'. מחלקת הגמ' ואומרת שהיתר הברייתא להלוות נאמר במקרים מסויימים: לדעת רב חייא בריה דרב הונא 'בכדי חייו' - זאת אומרת אדם שזקוק להלוות לגוי לפרנסתו. ולדעת רבינא בתלמיד חכם שבו לא שייכת גזרת חכמים שילמד ממעשי הגוי.

הגמ' מוסיפה ומביאה לישנא נוספת לפיה דברי רב הונא לא נאמרו בקשר לפסוק 'מרבבה הונו בנשך ותרבית', אלא בהקשר לברייתא העוסקת בסדר הקדימויות בהלוואה: 'אם כסף תלוה את עמי את העני עמך' עמי ונכרי עמי קודם עני ועשיר עני קודם וכו'. כלומר, מצוה להקדים הלוואת ישראל להלוואת גוי ונשאלת השאלה 'פשיטא!' כלומר - הרי ודאי שיש להקדים ישראל לגוי! ועל כך באים דברי רב הונא 'לא נצרכא דאפילו לנכרי ברבית ולישראל בחינם'.

התבוננות בסוגיא מעלה שלוש שאלות:

1. מהו גדרה של מצות 'לנכרי תשיך' בהו"א ובמסקנא?

האם יש מצוה להלוות לגוי ברבית (נכנה אפשרות זו 'מצוה הכרחית').
האם אין מצוה להלוות לגוי, אלא שאם אדם הלוח לגוי ישנה מצוה לקחת רבית, בדומה למצות ציצית ומזוזה². (נכנה אפשרות זו 'מצוה מותנית', ואת שתי האפשרויות הראשונות יחד - 'מצות קום עשה').

או אולי אין מצוה כלל בהלוואה ברבית, והפסוק לא בא אלא ללמדנו שאין להלוות לישראל ברבית ובדומה למצוה "מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו" - ואין בהמה אחרת תאכלו³. (נכנה אפשרות זו 'לאו הבא מכלל עשה' [להמ"ע]⁴).

2. האם במקרים בהם יש איסור הלוואה ברבית לגוי הוא מדאורייתא או מדרבנן?

מצד אחד הגמ' מתירה לכל אדם להלוות ברבית בכדי חייו ולת"ח בכל ענין, חילוקים המתאימים לדין דרבנן וכלשון הסוגיא 'לא גזרו רבנן'. מאידך

2. ייתכן וניתן להבחין גם כאן בין שני סוג מצוות: מצוה שיש 'עניין' לחזר אחריה כמו מצוות ציצית (ע"י מנחות מא ע"א) ומצוות שאין 'עניין' לחזר אחריהן כגון מצוות מחזיר גרושתו, אשת יפת תואר וכד' (הרי לא מסתבר שבעידנא דריתחא יענישו אדם על שאינו מחייב עצמו בהחזרת גרושתו...). אך צ"ע האם ניתן לגזור גדרים ברורים בחילוק זה.

3. עיין למשל מכות יח ע"ב.

4. אם כי יש לציין שישנם לאוים הבאים מכלל עשה שבהם גם העשה הוא מצוה הכרחית, כגון 'ואכלו את הבשר בלילה הזה' (פסחים מא ע"ב).

הסוגיא פותחת את דבריה בפסוק מספר משלי, ולא זו בלבד אלא שמקשה על איסור הלואה ברבית לגוי מהפסוק 'לנכרי תשיך', ואילו היה איסור הלואה לגוי מדרבנן כיצד ניתן להקשות עליו מפסוק בתורה, הלוא אז טרם גזרו רבנן?

3. מדוע הסכימה הגמ' להבין את הציווי 'לנכרי תשיך' (- תלוה לו ברבית) כציווי עצמי, ורק כאשר העמידה 'לנכרי תשיך' (- תלוה ממנו ברבית) נזעקה 'לא סגי דלאו הכי?'. קושיא זו מתחדדת כאשר שמים לב שפשט המילים 'לנכרי תשיך' הוא ללוות מהגוי ברבית ולשלם לו נשך כפי שעולה מלשון הסוגיא עצמה, ואעפ"כ הגמ' העדיפה כהנחה יסודית להוציא את המילים מפשטן ולהסבירן 'לנכרי תשיך'. על כורחנו שהסבר זה של 'לנכרי תשיך' כמצוה עצמית כ"כ לא הסתבר לגמ', עד שגרם לה להוציא את המילים מפשטן⁵.

שאלות אלו מהוות את הבסיס לשיטות הראשונים בסוגיא:

דעת התוס' וסיעתם

כתבו התוס'⁶:

וא"ת ומאי פריד מהאי קרא הא לא אסור אלא מדרבנן גזירה שמא ילמוד ממעשיו כדאמרינן בסמוך? וי"ל דהכי פריד מהאי קרא כיון דאמר רחמנא לנכרי תשיך לא היה להם לחכמים לאסור.

כלומר: אין חז"ל אוסרים כנגד דברי התורה. ולכאורה דברי תוס' תמוהים, וכי אין חז"ל אוסרים דברים המפורשים בתורה? והרי פעמים רבות גזרו חז"ל בניגוד לדברי תורה כגון תקיעת שופר בר"ה שחל בשבת וכדו'!
ועל כן יש לבאר דברי תוס' שאע"פ שחז"ל יכולים לאסור דיני תורה, אין חז"ל אוסרים כנגד דבר המפורש בתורה שבכתב.

הריטב"א חלק על דברי תוס' ותירץ באופן אחר:

...וא"ת ומאי קושיא, דמודה ר"ע דמדאורייתא שרי, ולא קאמר אלא מדרבנן? ובתוספות תירצו דהכי פריד כי הואיל והתירו הכתוב אין להם לחכמים לאסרו ע"כ. והלשון הזה סתום, דהא איכא כמה מילי שהתורה התירה ואסרו חכמים לעשות סייג לתורה. לפיכך יש לומר, דודאי לישנא מוכח דדרשא דקרא בעלמא נסיב, שזה דבר שאינו הגון והאדם מתמוטט בו, ולא דליהוי איסורא דרבנן

5. ואמנם, השל"ה (הקדמה לתורה שבכתב אות ג) מבאר שהמילה 'תשיך' סובלת את שני הפירושים בשווה, עיי"ש.

6. ד"ה תשיך.

ממש דגורו ביה משום טעמא אחרינא כמו שאסרו כמה דברים שהתירה תורה. ומשום הכי קשיא לן, שאם זה דבר שאינו הגון והאדם מתמוטט בו מאי אמר הכתוב לנכרי תשיך, ואי לאשמועינן שמותר להלוותן ברבית פשיטא וממילא שמעינן לה מדכתיב לא תשיך לאחיד, וליכא למימר דליקבע ביה עשה אתא, ולא עוד אלא דאי איכא עשה כ"ש שהוספת שהוא דבר הגון וראוי בתורה להלוותן ברבית ולמוטטן כיון שקבעו הכתוב במצות עשה.

כלומר, לדעת הריטב"א אין מניעה שיגזרו חז"ל גזרות אפי' כנגד ציווי התורה. ואילו היה רב הונא אוסר הלוואה לגוי ברבית מטעם אחר לא היה הדבר קשה לסוגיא. אלא שמדרשת הפסוק במשלי הבינה הגמ' שבאנו לומר שמעשה ההלוואה לגוי ברבית הוא רע מצד עצמו ועל כן הקשתה הסוגיא מ'לנכרי תשיך', ותירצה שלא בא אלא ללהמ"ע בהלוואה מישראל.

כשנדייק בלשון הריטב"א נוסף ונראה שדבר שהתירה תורה (ולא ציוותה עליו), אף אם התירתו בפירוש, לא רק שיכולים חז"ל לאוסרו מטעם אחר, אלא יתכן גם שיבואו ויאמרו שזהו דבר שאינו הגון, שכן כתב 'ואי לאשמועינן שמותר להלוותן ברבית פשיטא...'. משמע מדבריו שאילו היה זה רק היתר, לא היה בכך סתירה לאמירת חז"ל שישנו פגם מוסרי בדבר.

עוד כתבו התוס'7:

תשיך לא סגי דלאו הכי. אבל אי תשוך ניחא דלא סגי, דלא תשוך דאסור להלוות לו בחנם כדאמר קרא לא תחנם, ועוד שאמר הכתוב להלוות להם ברבית.

כלומר, כל עוד הבינה הגמ' שהפסוק 'לנכרי תשיך' עוסק בהלוואה לגוי ('תשוך') יכולה היתה להבין שיש כאן 'מצות קום עשה', וזאת משני נימוקים: 1. 'כדאמר קרא לא תחנם' 2. שאמר הכתוב להלוות להם ברבית. רק לאחר שהבנה השתנתה והגמ' הבינה שהפסוק עוסק בהלוואה מגוי ('תשיך'), שבה לא שייכים הנימוקים הנ"ל, נאלצה לומר שלא בא הפסוק אלא ללאו הבא מכלל עשה.

'לנכרי תשיך' - 'מצוה קיומית' או 'מצוה מותנית'

הבנת שני נימוקי תוס', וההבדל ביניהם יכולה לעזור לנו להבין מהו גדר מצות 'לנכרי תשיך' - האם הלוואה לגוי היא 'מצוה הכרחית' או 'מצוה מותנית'. עפ"י הנימוק הראשון שהובא בתוס', 'כדאמר קרא לא תחנם', ברור שהלוואה ברבית לגוי היא 'מצוה מותנית', שהרי אין ענינה אלא שלא להנות את הגוי. אלא שיש לשאול מה הוסיפו תוס' בנימוקם השני 'ועוד שאמר הכתוב להלוות להם ברבית', נראה להציע שלוש אפשרויות:

1. תוס' באו לומר שניתן להבין שיש כאן 'מצוה הכרחית'.

7. שם.

2. תוסי' באו לומר שאף באופן תיאורטי אילו לא היתה כאן מצות 'לא תחנם' הייתי מבין בסברתי את ציווי התורה לאסור להנות גוי בחנם, אך באמת שני איסורים אלו חופפים בהקשר זה והמלוה ברבית לגוי עובר בשני האיסורים⁸.

3. תוסי' סוברים שבאמת לא שייכת כאן מצות 'לא תחנם' כיוון שמצות 'לא תחנם' מדברת רק במתנה גמורה ולא במתנה זמנית⁹ אף שהיא שווה ממון. ועל כן נצרכת מצות 'לנכרי תשיך' למלא את מקומה של 'לא תחנם' בהקשר זה.

אכן, בתוסי' רא"ש¹⁰ הלשון היא: 'אבל תשוך נחא ליה לא סגי דלא תשוך, דאסור להלוותם בחינם כדאמר 'לא תחנם', ועוד שאמר הכתוב להלוותם ברבית כדי לחסרם¹¹. עפ"י דבריו מסתבר לבאר את דעת התוסי' שישנה מצוה הכרחית, או עכ"פ מצוה 'רצויה' שהתורה חפצה בקיומה, להלוות לגוי ברבית כדי לחסרו. ומכיוון שזהו החידוש בתירוץ השני, ממילא אין לנו סיבה לומר שתוסי' חזרו בהם מההבנה שיש איסור 'לא תחנם' בהלוואה לגוי בלא רבית.

מסקנת הסוגיא לפי תוסי'

ואמנם כל זה בהו"א של הגמ', שהרי למסקנא הגמ' דוחה ומעמידה את ציווי 'לנכרי תשיך' כלאו הבא מכלל עשה שבא לאסור ללוות מישראל ברבית, וממילא אסור להלוות לגוי ברבית וודאי שאין בזה מצווה.

יש להסתפק האם ההבנה לגבי 'לא תחנם' נשארת גם למסקנת הסוגיא' או שכאשר חוזרת הגמ' ומסבירה שאין מצות הלואה ברבית לגוי כלל, ממילא שינתה גם את הבנתה ב'לא תחנם'.

אולם כבר כתבו תוסי'¹² שלישנא בתרא המעמידה את דברי רב הונא על הפסוק 'אם כסף תלוה את עמי וכו'" חולקת על לישנא קמא גם להלכה וסוברת שאין איסור כלל להלוות לנכרי ברבית. וכך הכריעו התוסי' להלכה. נמצא שלפי לישנא בתרא מעולם לא אסרו חז"ל להלוות לגוי ברבית, וממילא אין מניעה להבין את הציווי 'לנכרי תשיך' כפשוטו, וכפי שרצתה הגמ' להבינו בתחילה, שישנה מצות עשה להלוות לגוי ברבית ועפ"י הגדרים שהתבארו לעיל.

8. עיי במנחת חינוך מצוה תקעג שכתב שהמלוה לגוי בלי רבית עובר גם בלא תחנם.

9. עיי מכות ג ע"א, שם מבואר שהלואה נחשבת להנאה שוות ממון, ובהגהות הרב פרלא לתרי"ג מצוות של רס"ג עשה כה.

10. ד"ה תשיך.

11. עיי במהדורת יעוז והדרי' שכן היא הגירסא הנכונה גם בתוסי'.

12. התייחסנו בדברינו לתירוץ הראשון של תוסי' המחלק בין הלישנות, אך בתוסי' ישנם תרוצים נוספים. חלק מן הראשונים והפוסקים כלל לא הזכירו תירוץ זה, והריטב"א אף שלל אותו בפירוש.

על מסקנא זו שעל פי לישנא בתרא ישנה מצוה להלוות לגוי ברבית ניתן להקשות מדברי תוס' בסוף הדיבור:

וא"ת, כיון דרבית עכו"ם שרי לאידך לישנא, למה לא חיה אותו שהלוה ברבית במתים שהחיה יחזקאל בבקעת דורא? ... ועי"ל, דבני נח לא הוזהרו מן הרבית, וההוא גברא דלא קם בבקעת דורא זה לא היה עונש, שלא היה שעת תחיית כל המתים, ולא נענש זה יותר משאר מתים שלא חיו באותה שעה, אלא חביריו זכו בשביל שנהרו מן הרבית אע"פ שלא נצטוו כמו שקיימו אבותינו את התורה אע"פ שלא ניתן להם.

תוס' שואל מדוע יחזקאל לא החיה את אותו אדם שהלוה ברבית אע"ג שהלוה לבני-נח, שהרי היה קודם מתן תורה. ומבאר תוס' שאע"פ שאינו אסור מ"מ לא היה במעלה גבוהה להתחיות באותו זמן.

ולכאורה קשה הלוא לפי לישנא בתרא יש מצוה להלוות לגוי וא"כ אין זו גריעה ממעלתו!

אך באמת אין זה קשה, שהרי שם מדובר בישראל שהלוה לישראל קודם מתן תורה ואנו מצפים מהאדם לנהוג כאילו ניתנה תורה וא"כ הלווה הוא ג"כ ישראל! ואם נתייחס אליהם כבני נח הרי שגם המלוה היה בן נח וודאי לא ציוותה התורה על בן נח להלוות לבן נח ברבית. ועוד שהלווה היה גר תושב ויתכן מאוד שאין מצוה להלוות ברבית לגר תושב¹³.

הסבר דברי הברייתא 'עמי ונכרי' – עמי קודם'

בהמשך מביאה הגמ' את דברי הברייתא "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך". עמי ונכרי - עמי קודם". שואלת הגמ' פשיטא! ומתרצת אמר רב נחמן אמר לי הונא: לא נצרכא דאפילו לנכרי ברבית, ולישראל בחנם. ויש לשאול - בשלמא לפי לישנא בתרא ישנה מצוה להלוות לגוי ברבית מובן החידוש שבציווי להקדים הלוואת ישראל להלוואת גוי, אך כיצד תסביר זאת לישנא קמא הסוברת שאין מצוה להלוות לגוי ברבית? ויש לומר¹⁴, שהפסוק בא להורות שלמרות חסרון הכיס שבדבר עליך להקדים להלוות לישראל¹⁵. על פי זה יש לדון האם דין זה של הקדמת הלוואת ישראל בחינם להלוואת גוי ברבית, מלמד על הכלל כולו, ויש חובה להלוות לישראל תמיד אף במקום חסרון כסף, או שהוא יוצא מן הכלל ובדרך כלל אין חובה להלוות במקום חסרון כסף¹⁶.

13. ועיי לקמן בדעת הרמב"ם.

14. הערות הרב פרלא שם. ועיי"ש שהציע תירוץ נוסף שגם הלוואת ישראל איננה אלא 'מצוה מותנית', אך דחה זאת מכיוון שהברייתא היא כמאן דאמר "אם כסף תלוה" - חובה'

15. אמנם, להלכה אין משמעות כלל לדין זה שהרי רבנן אסרו על הלוואה ברבית לגוי.

16. עיי בהערות הרב פרלא שם שנקט שזהו דין מיוחד בהלוואת עכו"ם.

לסיכום דעת תוס':

לדעת תוס' ישנה מחלוקת בין הלישנות:

ללישנא קמא - דין 'לא תשיך' נאמר כלאו הבא מכלל עשה לגבי הלואה מגוי (לא תשיך). כיוון שכך הרי שלא דיברה תורה כלל על הלואה לגוי (לא תשוך) ברבית ולכן יכלו רבנן לאסור זאת. ואכן אסרו זאת רבנן פרט לכדי חייו ולתלמיד חכם. לדעה זו יש להסתפק האם מותר להלוות לגוי בלי רבית או שיש כאן איסור 'לא תחנם'.

ללישנא בתרא - נראה שישנה מצוה מן התורה להלוות לגוי ברבית ומשמע מלשון התורא"ש שהיא מצוה 'הכרחית' וטעמה 'כדי לחסרו'.

בענין היחס בין דברי תורה לגזרות חז"ל ראינו שתוס' סוברים שאין חז"ל גוזרים נגד דבר המפורש בתורה, ואילו הריטב"א סובר שחז"ל בהחלט יכולים לגזור גם כנגד דברים המפורשים בתורה.

דעת המאירי

המאירי הלך באופן כללי בדרכם של התוס' לפיה למסקנא הציווי 'לנכרי תשיך' הוא לאו הבא מכל עשה על הלואה לישראל, אולם יש בדבריו שני חידושים מעניינים:

ראשית, את גזרת חז"ל שלא להלוות לגוי נימק:

אף על פי שביארנו בגוי וגר תושב שמלוין להם ברבית, מגורת חכמים שלא להלוותם אלא בכדי חייו לאכילה ולא לסחורה, שמא מתוך שירגיל עצמו להיות כל אומנותו בכך יבא להלות לישראל.

ולא - שמא ילמד היהודי ממעשיו של הגוי¹⁷. נראה שפירש את הביטוי 'שמא ילמד ממעשיו' שמא ילמד היהודי ממעשי עצמו וימשיך להלוות גם לישראל, יש לציין שעפ"י הסבר המאירי מובן ההיתר להלוות לגוי ברבית דרבנן, מה שקשה יותר להבנה אם נסביר שאיסור רבית הוא משום הקירבה לגוי¹⁸. רעיון זה, לפיו בהלואה לגוי ברבית ישנו חשש שימשך להלוות גם לישראל ניתן למצוא במסכת סנהדרין¹⁹, שם מבואר שדרך חזרתו הגמורה בתשובה של מלוה ברבית היא שלא להלוות גם לגוי.

מלוה ברבית - אחד המלוה ואחד הלווה. ואימתי חזרתו, משיקרעו את שטריהן ויחזרו בהן חזרה גמורה - אפילו לנכרי לא מוזפי.

חידוש נוסף בדברי המאירי הוא הסברו את הברייתא 'עמי ונכרי עמי קודם'. הוא מסביר שמצות הלוואה לגוי ברבית באה ע"מ לגמול חסד עם הגוי -

17. עיי בפירוש אור החיים על התורה דברים כג כא, שמביא רמז לגזרה זו מלשון הכתוב.

18. עיי לחם משנה על הרמב"ם שם.

19. כה ע"ב.

ישראל וגוי שבאו ללוות מישראל ואי אפשר לו לקיים את שתיהן - מצוה להקדים לישראל בחנם ולא לגוי בשכר. ומ"מ אף לגוי בשכר יש בו צד מצוה ומוסר, הואיל ובא לפניד אל תשיבהו ריקם אלא שמ"מ לא נצטוית בו להלוות בחנם. ויש מפרשים שזו כונו חכמים באמרם "לנכרי תשיד" - זו מצוה עשה. ואף על פי שזו יראה שענינו לעבור ישראל עליו בעשה מכח לאו הבא מכלל עשה כמו שבארנו, מ"מ במה שדרשו במקרא זה, ר"ל 'אם כסף תלוה', נכלל צד מצוה בהלוואתו מיהא בשכר ולא לנטשו מכל וכל. והוא שאמרו 'אם כסף תלוה את עמי' עמי וגוי עמי קודם, 'את העני' עני ועשיר עני קודם, 'עמד' ענייד ועניי עירד ענייד קודמין עניי עירד ועניי עיר אחרת עניי עירד קודמין. הא למדת שאף הגוי נרמז במקרא, אלא שישראל בחנם קודם לו אף בשכר, ולא נאמר עליו לשון קדימה אלא שאף הוא בכלל צד מצוה ומוסר.

ויש לשאול הלוא הגמ' סברה שאילו היה ציווי בתורה על הלואה לגוי ברבית לא היו חז"ל אוסרים זאת, ולפי הסבר המאירי שהפסוק 'אם כסף תלוה את עמי רומז גם על הלואה לגוי, אי"כ כיצד אסרו זאת חז"ל?

ונראה להציע שלושה הסברים :

1. יש חילוק בין פסוק מפורש האומר 'לנכרי תשיד', ובין רמז המסתתר בפסוק 'אם כסף תלוה את עמי'.
  2. יש חילוק בין מצוה הכתובה בפסוק 'לנכרי תשיד', ובין 'צד מצוה ומוסר' הכתוב בפסוק 'אם כסף תלוה את עמי'. שאע"פ שאין חז"ל גוזרים כנגד ציווי התורה, גוזרים חז"ל כנגד 'צד מצוה ומוסר'.
  3. יש חילוק בין הלואה ברבית לגוי עליה לא צוה הכתוב וגזרו עליה חז"ל, ובין הציווי להלוות לגוי עליו לא גזרו חז"ל, שהרי ניתן להלוות לגוי בלא רבית. מובן שעפ"י הסבר זה יצא שלדעת המאירי אין איסור 'לא תחנם' בהלוואה לגוי בלא רבית.
- הסבר זה הולם יפה את שיטת המאירי במקומות רבים לפיה אין איסור להחיות גויים סתם²⁰.

סיכום דעת המאירי :

לדעת המאירי הציווי 'לנכרי תשיד' בא כלהמ"ע לאסור הלואה מישראל ברבית. ישנו 'צד מצוה וחסידות' להלוות לגוי ברבית ע"מ 'שלא להשיבו ריקם' הרמוז בפסוק 'אם כסף תלוה', אך חז"ל אסרו זאת ע"מ שלא יתרגל היהודי להלוות ברבית גם לישראל. יתכן מאוד שלפי המאירי ישנו 'צד מצוה וחסידות' להלוות לגוי בלא רבית.

20. עיי למשל: חידושי המאירי ב"ק לו, שטמ"ק על הדף ב"ק קיג.

דעת הרמב"ם

כתב הרמב"ם²¹:

א. העכו"ם וגר תושב לזין מהן ומלוין אותן ברבית שנאמר 'לא תשיך לאחיך' לאחיך אסור ולשאר העולם מותר. ומצות עשה להשיך לעכו"ם שנאמר 'לנכרי תשיך', מפי השמועה למדו שזו מצות עשה וזהו דין תורה:

ב. אסרו חכמים שיהיה ישראל מלוה את העכו"ם ברבית קצוצה אלא בכדי חייו, גורו שמא ילמוד ממעשיו ברוב ישיבתו עמו. לפיכך מותר ללוות מן העכו"ם ברבית שהרי הוא בורח מלפניו ואינו רגיל אצלו. ותלמיד חכם שאינו רגיל בו ללמוד ממעשיו מותר להלוות לעכו"ם ברבית אפילו להרויח. וכל אבק רבית עם העכו"ם מותרת לכל:

הרמב"ם מבאר סברת מצוה זו ביתר ביאור בספר המצוות²²:

והמצוה הקצ"ח היא שצונו לבקש רבית מן הגוי ואז נלוה לו עד שלא נועילהו ולא נעזור לו אבל נזיקהו²³ ואפילו בענין הלוואה, שנתנה עמו כמו שהוזהרנו מעשות כד לישראל. והוא אמרו יתעלה לנכרי תשיך והנה בא לנו הפירוש המקובל כי זה מצוה לא רשות והוא אמרם בספרי "לנכרי תשיך" - זו מצות עשה, 'ולאחיך לא תשיך' - זו מצות לא תעשה. ולזו המצוה גם כן תנאין דרבנן...

עולה מדברי הרמב"ם שישנה מצוה מן התורה להלוות לגוי ברבית, אך חז"ל אסרו זאת בדרך כלל והתירו רק בכדי חייו או בת"ח. מסתבר שלפי הרמב"ם במקום בו התירו חז"ל להלוות ברבית עדיין שרירה וקיימת מצות התורה 'לנכרי תשיך'.

הבנת מהלך הסוגיא לפי הרמב"ם

מסקנא זו של הרמב"ם, לפיה ישנה מצוה מן התורה להלוות לגוי ברבית אך חז"ל סייגו אותה, אינה עולה לכאורה בקנה אחד עם הסוגיא, שכן מבואר בסוגיא שאם פירוש הציווי 'לנכרי תשיך' הוא להלוות לגוי לא יתכן שחז"ל יאסרו זאת, ואם כן אי אפשר לסבור שישנם גם מצוה דאורייתא וגם איסור דרבנן!

ר' אברהם בן הרמב"ם²⁴ מסביר בדברי הרמב"ם שכל דברי הסוגיא לפיהן אין מצות 'לנכרי תשיך' מתיישבת עם האיסור להלוות לגוי ברבית, היו רק בהו"א

21. הלי מלוה ולוה פ"ה.

22. מצות עשה קצח. הציטוט עפ"י מהדורת פרנקל, ובמהדורות הישנות שינויי נוסח משמעותיים.

23. הערה מעניינת בעניין זה היא הגדרתו של ברמב"ם הלוואה ברבית כינזק, ועיין למשל בדברי הטי"ז סי' קנט ס"ק א שיש רווח בדבר ללווה! וע"ע בדברי המאירי לקמן.

24. מעשה ניסים סימן י, וכן פירש גם מהר"ם פדוואה.

כאשר חשבה הסוגיא שאיסור הלוואה לגוי הוא מדאורייתא או מדברי קבלה. אך כאשר חידשה הסוגיא שאין איסור הלוואה לגוי בכדי חייו או בתלמיד חכם, חידשה בכך גם את ההבנה שאיסור הלוואה לגוי ברבית הוא מדרבנן, וממילא אין באיסור זה סתירה למצוה דאורייתא של 'לנכרי תשיך'. כיוון שכך חזרה הסוגיא להבנה הפשוטה לפיה מצות 'לנכרי תשיך' היא ציווי להלוות לגוי ברבית.

בצורה דומה במקצת ביאר השל"ה²⁵. לדבריו אין מניעה להבין שיגזרו חז"ל על דברי תורה, אולם הסוגיא סירבה להבין שישנו עונש של איבוד ממון למקיים מצוה מן התורה אע"פ שאסרוה חכמים. אולם, כאשר חזרה בה הסוגיא מכח הברייתא ש'לויין מהן ומלויין אותן ברבית' הבינה שהפסוק 'לחונן דלים יקבצנו' אינו מדבר על הלוואה לגוי ויסוד האיסור הוא בגזרה שמא ילמוד ממעשיו, ושוב לא היתה לה מניעה להבין את מצות 'לנכרי תשיך' כפשוטה - מצות הלוואה לגוי ברבית.

ר' אברהם בן הרמב"ם מוכיח את דברי הרמב"ם מהברייתא המובאת בהמשך 'עמי ונכרי - עמי קודם', ואלמלא היתה מצוה להלוות לנכרי ברבית, הרי זה פשוט שיש להקדים הלוואה ליהודי שהיא מצוה²⁶ להלוואה לגוי שאיננה מצוה!

'לנכרי תשיך' - 'מצוה קיומית' או 'מצוה מותנית'

יש לדון בדעת הרמב"ם האם מצות 'לנכרי תשיך' היא 'מצוה הכרחית' - היינו חובה להלוות לגוי ולקחת ממנו רבית, או 'מצוה מותנית' - היינו שאין להלוות לגוי בלא רבית אך אין שום חובה להלוות לגוי.

רוב המפרשים²⁷ הבינו בדברי הרמב"ם שזו 'מצוה מותנית' ויש שדייקו כך גם מדברי הרמב"ם בספר המצוות 'שצונו לבקש רבית מן הגוי ואז נלוה לו'. לעומתם יש שדייקו²⁸ מדברי הר"ן בתשובה שזו 'מצוה הכרחית' שכך כתב²⁹:

פירוש ייחודי נמצא בספר יד המלך (הלי' מלוה ולוה פ"ה ו) המסביר את דברי הרמב"ם 'מצות עשה להשיך לגוי' - כמצות עשה ללוות מגוי, וכמסקנת הגמ'. והנה אע"פ שהסבר זה מתיישב היטב עם דברי הגמ' הנה אינו מתיישב עם דברי הרמב"ם בספר המצוות. אמנם ניתן להביא ראיה מעניינת לכיוון זה מדברי הרמב"ם במניין המצוות בתחילת הלכות מלוה ולוה שמנה בין המצוות 'יב' ללוות מן עכו"ם ולהלוות לו ברבית'. וכיוון שללוות מן הגוי ודאי אינה אלא להמיע היה נח להסביר כך גם את המצוה להלוות לגוי. (שמעתי מהרב אורי גנץ).

25. שלי"ה שם.

26. יש להעיר שהרמב"ם עצמו (הלי' מלוה ולוה פ"ה א) לא כתב מצות הלוואה לישראל אלא בעני, ואם כן על כרחנו שהברייתא השוותה גם בין שני דברים שהאחד מצוה והאחר אינו מצוה, כשם שעשתה ביעני ועשיר - עני קודם. ואולי יש להעמיד בעשיר שמצוה להלוות לו, אלא שא"כ יש כאן חידוש שעני קודם גם לעשיר כזה, ואכמ"ל.

27. ביניהם: ספר החינוך מצוה תקעג ומנחת חינוך שם, מהר"ם פדוואה, שלי"ה שם.

28. הרי' פרלא שם.

29. שו"ת הר"ן סימן נו.

כתבת הגביר יצ"ו, שנסתפקת בענין הלואת הגוי ברבית, ועלו בידך בזה דעות רופפות, מפני שראית להרמב"ם ז"ל שמנה לנכרי תשיך מצות עשה, ואתה חושש בעצמך שלא לעקור מצוה אחת מן התורה, ומצד אחר לבד נוקפך שהרי שלמה צווח הרבה מרבה הונו בנשך ותרבית וכו', ואמרינן בפרק איזהו נשך אמר ליה רב נחמן לרב הונא לא נצרכה אלא דאפי' רבית דגוי, אתיביה לוון מהם ומלוין אותן ברבית, אמר רב חייא בריה דרב הונא בכדי חייו, רבינא אמר בתלמיד חכם עסקינן, ע"כ תורף דבריך.

תשובה: תחלה אפרש לך שהרוצה להמנע מן הרבית אין לו לחוש מפני חשש שלא יעקור מצות עשה מן התורה וכדברי הרמב"ם ז"ל, שהרי אף הוא ז"ל מודה שאע"פ שדין תורה כד הוא אסרו חכמים שיהא ישראל מלוה את הגוי ברבית אלא בכדי חייו אלא א"כ הוא תלמיד חכם, וכדמוכחא ההיא דפרק איזהו נשך, שכך כתב הוא ז"ל בעצמו בפ"ה מהלכות מלוה ולווה, ואל תתמה היאך חכמים רשאים לבטל מצוה אחת מן התורה דהא קיימא לן בפרק האשה ביבמות ב"ד מתנה לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, ולפיכך הרוצה להמנע מלהלוות ברבית אין לו לחוש מחשש איסור מפני דעת הרמב"ם ז"ל. וכ"ש שכבר נחלקו עליו גדולי הדורות...

והנה לא זו בלבד שרואים מדברי השואל שחיזר אחר מצות הלואה לגוי, אלא שאף הר"ן מגדיר זאת כביטול מצוה מן התורה³⁰ ואילו היתה זו מצות מותנית הרי אין כאן עקירה כלל!

ניתן היה לדחות הסבר זה ולהציע כי השואל היה מוכרח או מעוניין להלוות לגוי, ושאלתו היחידה היתה האם להלוות ברבית או בלא רבית, ובמקרה זה הכל מודים שלדעת הרמב"ם **חייבים** להלוות ברבית. אלא שאם כן צריך עיון מניין לר"ן שחכמים אכן התירו להלוות לגוי בלא רבית ועקרו בכך את חיוב התורה, אולי חכמים אסרו להלוות לגוי כלל³¹, וממילא אינם עוקרים מצות עשה מן התורה? על כורחנו נמצאנו למדים כי השואל רצה להלוות לגוי ע"מ לקיים את המצוה ותשובת הר"ן היא כי חכמים עקרו מצוה זו.

לכאורה ניתן היה להוכיח גם מדברי ר' אברהם בן הרמב"ם שסובר שהלואה לגוי היא מצוה הכרחית, שהרי הוא מוכיח את דברי הרמב"ם מדברי הברייתא 'עמי ונכרי עמי קודם' ומסביר שאלמלא היתה מצוה להלוות לנכרי ברבית הלא היה פשוט שיש להקדים ישראל. ומכיוון שהלואה לישראל היא מצוה הכרחית, אם כן אילו היתה 'לנכרי תשיך' מצוה מותנית עדיין היה פשוט שיש להקדים הלואה לישראל, שהרי התורה מעוניינת שנלוה לישראל, ואינה מעוניינת כלל

30. יש להעיר כי גם המושג 'מצוה הכרחית' אינו אומר שיש לקיימה בכל מחיר. אנו יודעים כי קיום המצוות מוגבל בגבולות שונים, כגון פיקוח נפש או הוצאת ממון רב מידי. ע' תוס' בב"ק ט ע"ב ד"ה אילימא.

31. למעט, כמובן ת"ח או בכדי חייו.

שנלוה לגוי וכל רצונה אינו אלא שלא נלוה לו בחינם, ואם כן פשוט שיש להקדים הלואה לישראל! ואין לומר כפי ההסבר שאמרנו לעיל בדעת תוס', שהרי אילו היה סובר ר' אברהם בן הרמב"ם שניתן לקבל תירוצים אלו היה יכול לסבור כתוס' וממילא היתה נופלת כל הוכחתו לדברי הרמב"ם.

אמנם, אם נתבונן בדברי המהר"ם פדוואה³² נראה שאף הוא הביא את הוכחתו של ר' אברהם בן הרמב"ם ועם כל זה סבר שאין 'לנכרי תשיך' מצוה הכרחית אלא 'מצוה מותנית'. על כורחנו יש לומר שגם אם 'לנכרי תשיך' היא 'מצוה מותנית' עדיין יכולנו לחשוב שהיא קודמת למצות הלואה לישראל. יש להסביר ולומר שההו"א היתה שהמקיים בכספו מצות הלואה לגוי אינו נחשב מבטל עשה של הלואה לישראל שהרי קיים מצוה (אע"פ שיכל להפטר ממנה), ולכן היתה הו"א שאין חובה להקדים הלואת ישראל להלואת גוי ברבית, ואותה דחה הפסוק 'עמי ונכרי - עמי קודם'.

רבית בגר תושב - השוואת 'לנכרי תשיך' ל'לא תחנם'

המנחת חינוך³³ כותב שאע"פ שמותר להלוות ברבית לגר תושב - מ"מ אין בזה מצוה. ודבריו מדויקים מדברי הרמב"ם שלגבי היתר הלואה כתב 'העכו"ם וגר תושב לוי מהו ומלוין אותן ברבית, שנאמר לא תשיך לאחיד לאחיד אסור, ולשאר העולם מותר'. ואילו גבי המצוה לא הזכיר אלא עכו"ם 'ומצות עשה להשיך לעכו"ם שנאמר לנכרי תשיך'. הדבר מתאים לשיטתו של המנחת חינוך שבכל הלואה לגוי ישנו גם איסור 'לא תחנם'³⁴ שאינו נוהג בגר תושב³⁵. יסוד זה שמצות 'לנכרי תשיך' זהה בגדריה למצות 'לא תחנם' נמצא גם בדברי החינוך עצמו שכתב שכאשר יש לישראל הנאה מההלואה לגוי הוא רשאי להלוות לו בלא רבית. על בסיס זה שאל המנחת חינוך מה חידשה מצוה זו, ונאלץ לתרץ שלא באה אלא לאסור בשני לאוים במקרה של הלואה.

סיכום דברי הרמב"ם

למדנו מדברי הרמב"ם שלמסקנת הסוגיא, ישנן גם מצוה דאורייתא להלוות לגוי וגם איסור דרבנן. ראינו שלהבנת רוב המפרשים מצוה זו היא 'מצוה מותנית' ואין מצוה מן התורה להלוות לגוי ברבית, אלא שאם הלוי – קח רבית, ואילו מתשובת הר"ן עולה שיש כאן 'מצוה הכרחית'. ספר החינוך והמנחת חינוך חידשו שגדריה של מצוה זו זהים לגדרי מצות 'לא תחנם'.

32. בפירושו על הרמב"ם הל' מלוה ולווה פ"ה א.

33. מצוה תקעג, וכן הוא גם במהר"ם פדוואה.

34. נראה שהמנחת חינוך לקח יסוד זה מדברי התוס', אולם, כפי שבארנו לעיל, ייתכן ותוס' לא היו ודאיים בכך שישנו איסור לא תחנם בגוי.

35. רמב"ם הל' עכו"ם פ"י ד.

דעת רש"י וסיעתו

רש"י והרמב"ן³⁶ חולקים על תוסי' בהבנת ההו"א של הסוגיא וכן כתב רש"י בהסבר הקושיא 'לא סגי דלאו הכי':

מאי לאו תשוד. שמותר אתה ליקח הימנו נשך: לא סגי דלאו הכי. וכי בא הכתוב לצוות עלינו ליתן רבית לנכרי דאילו להתיר קאמר פשיטא מהיכי תיתי ליה למיסרי:

וכן כתב הרמב"ן³⁷:

עוד במצוות אחרות טעה בהן הרב, כגון להלוות לנכרי ברבית, שנאמר: 'לנכרי תשיך'. וכגון לנגוש את הנכרי שנאמר 'את הנכרי תגוש', שמנאן הרב מצות חלוטות. רצוני לומר שלא מנאן במניינו בלאוין הבאים מכלל עשה הנזכרים, אבל ראה בהן שאנו מצווים שנלוה את הנכרי ברבית ושנגוש אותו לפרוע חובו אחר השמיטה... והסוגיא שבגמרא בבא מציעא כך היא, אמרו 'לנכרי תשיך' מאי לאו תשוד, לא תשיך, תשיך לא סגי דלאו הכי, כלומר שאם נאמר דתשוד קאמר אפשר שבא הכתוב להתיר רבית מן הגוי כדרך שהתיר אבידתו וגולתו, אבל אם ללוות ממנו לא הוצרך להתיר, ולעשותו מצוה אי אפשר, ומתריך לאפוקי אחיד דלא לעבור עליו בעשה ולא תעשה. והנה עלה לנו בין שנאמר תשיך בין שנאמר תשוד שהוא עשה במניעה מן האח כמו שאמרו בברייתא הזו שבספרי.

הבנת מהלך הסוגיא לפי רש"י

רש"י מבין שמסברא פשוטה הייתי אומר שאסור להלוות לגוי ברבית. לכן בהו"א הבינה הסוגיא שהציווי 'לנכרי תשיך' לא בא לצוות להשיך לגוי, אלא להתיר זאת. והקשתה הסוגיא 'לנכרי תשיך', כלומר כיוון שהתירה תורה לקחת רבית מגוי כיצד אסרו זאת חז"ל. ומתמצת הגמ' לא, תשיך! כלומר התורה התירה ללוות מגוי ברבית. על כך שואלת הסוגיא פשיטא! למה צריכה התורה להתיר ללוות מגוי ברבית.

צריך להבין מדוע לא הקשתה זאת הסוגיא קודם? מדוע כאשר הבינה הסוגיא שהציווי 'לנכרי תשיך' מדבר על היתר הלוואה לגוי לא הקשתה פשיטא?! וצריך לבאר שעיקר איסור רבית הוא על המלוה ואיסור הלווה טפל אליו³⁸, ולכן כאשר הגוי הוא המלוה פשוט שמותר לישראל ללוות ממנו ברבית, ודוקא כאשר ישראל הוא המלוה יש צורך בפסוק להתיר.

36. בפירושיהם לסוגיא כאן ובפירושיהם לתורה דברים כג כא.

37. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש ו.

38. עיי תוסי' ע ע"א ד"ה מעות, וכן פסק הרא"ש בפרקנו סימן נב שמותר להלוות למומר ברבית ואין בכך משום 'לפני עיור'.

מסקנת הסוגיא לפי רש"י והרמב"ן

יש לשאול מהי מסקנת הסוגיא לפי רש"י? שכן, אם נלמד את מהלך הגמ' כתוס' לפיהם למסקנת הסוגיא (עפ"י 'לישנא קמאי') 'לנכרי תשיך' הוא להמ"ע לאסור הלואה מישראל ברבית, א"כ יש לשאול מניין שמותר מן התורה להלוות לגוי ברבית? ואין לומר שאכן אסור מן התורה להלוות לגוי ברבית, שהרי בהמשך מבואר שאיסור זה הוא משום ש'גזור רבנן' והוא מותר בתנאים מסויימים.

ניתן היה להציע שרש"י והרמב"ן למדו את מהלך הסוגיא בדומה לדעת רמב"ם, לפיה בהו"א חשבנו שיש איסור חמור שאינו מאפשר לפרש³⁹ 'לנכרי תשיך' כפשוטו - בהלוואת ישראל לגוי, ורק כאשר תירצו רב אחא בריה דרב הונא ורבינא את תירוציהם חזרה בה הסוגיא והבינה שהאיסור הוא גזרה דרבנן, וממילא ניתן להסביר 'לנכרי תשיך' כפשוטו - בהיתר הלוואה לגוי. אלא שאם כן לא מובנת קושייתו של הרמב"ן על הרמב"ם מסוגייתנו, שהרי גם הוא מודה ש'לנכרי תשיך' לא בא למסקנא אלא להיתר הלוואה לגוי ודלא כפי שהבינה הסוגיא מתחילה לאסור הלוואה מישראל.

ונראה להסביר לפי רש"י ורמב"ן שלאחר שהסבירה הסוגיא את 'לנכרי תשיך' לענין הלוואה מגוי, אנו לומדים היתר הלוואה לגוי מדיוק מפסוק אחר כגון מהפסוק 'אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך'⁴⁰, אך לימוד מדיוק אינו סותר גזרת חז"ל וע"כ יכלו חז"ל לגזור ולאסור⁴¹.

טעם גזרת חז"ל לפי רש"י

כתב רש"י:

בכדי חייו. התירו לו ויותר מכאן אסור מדרבנן דלמא אתי למיסרדך: רבינא אמר. מתניתין דקתני מלוין אותן ברבית בתלמיד חכם עסקינן: טעמא מאי אמרו רבנן. רבית נכרי אסור שמא ירגיל הנכרי אצלו וילמד ממעשיו לא גרסינן דלמא אתי למיסרדך:

אנו רואים שרש"י נימק את איסור הלוואה ברבית לפי רב חייה בדרי"ה משום 'דלמא אתי למיסרדך' נראה שכוונתו כדברי המאירי שהחשש הוא שמא יבוא להלוות ברבית גם לישראל. הדברים מוכחים מכך שבדברי רבינא מיאן רש"י לגרוס 'דלמא אתי למיסרדך' והיינו משום שהבין שלפי רבינא טעם האיסור הוא שמא ילמד ממעשי הגוי⁴².

39. ובדומה לביאורים השונים שביארנו לעיל בשם ר' אברהם בן הרמב"ם והשלייה בדעת הרמב"ם.

40. לימוד כזה מופיע בגמ' לקמן ע"א ע"א.

41. הסבר זה שמעתי מר' נעם ווייץ.

42. עיין במהרש"ל ובמהר"ם שיף שעמדו על נקודה זאת. המהר"ם שיף אף הפנה לדברי הקונטרס במכות כד ע"א שהביאן נימוק זה של 'אתי למיסרדך' אך יש להעיר שפירוש זה נכתב

סיכום דברי רש"י ורמב"ן

לדעת רש"י ורמב"ן כבר בהו"א היה פשוט לסוגיא שאין מצוה להלוות לגוי ברבית, וכל מה שחשבה הוא שיש פסוק **המתיר** להלוות לגוי ברבית. למסקנה, הציווי 'לנכרי תשיך' דיבר על הלוואה מגוי ברבית ובא כלאו הבא מכלל עשה לאסור ללוות ברבית מישראל, ואילו על הלואה לגוי ברבית גזרו חז"ל 'שמא ילמד ממעשיו'. נראה שלמסקנא היתר הלואה ברבית לגוי נלמד מדיוק מפסוק אחר. עוד עולה מדעת רש"י שאין חז"ל גוזרים אפילו כנגד היתר המפורש בתורה.

סיכום

ראינו מגוון רחב של אפשרויות בהבנת יחס התורה להלוואה לגוי ברבית: לדעת **רש"י והרמב"ן** מסברא הייתי סובר שאסור להלוות לגוי ברבית אלמלא התירה זאת התורה מפסוק או מרמז. לדעת **תוס' בהבנת לישנא קמא בגמ'**, לא עסקה כלל התורה בהלוואה לגוי ברבית ועל כן נשאר הדין הפשוט מסברה שהלוואה זו היא היתר, ורק רבנן אסרו זאת בדרך כלל והתירו רק בתלמיד חכם או 'בכדי חייו'. **הרמב"ם** סובר שהתורה ציוותה להלוות לגוי ברבית אך חז"ל אסרו זאת והתירו רק בתנאים מסויימים. יש לשאול לדעתו האם זוהי 'מצוה הכרחית' שמטרתה להזיק לגוי או 'מצוה מותנית' שמטרתה שלא להועיל לגוי. לדעת **תוס' בהבנת לישנא בתרא בגמ'**, הציווי 'לנכרי תשיך' הינו ציווי להלוות לגוי ברבית, וחז"ל לא סייגו ציווי זה. לדעת **המאירי** על אף שהפסוק 'לנכרי תשיך' אינו עוסק בהלוואה לגוי כלל, מ"מ אנו לומדים מהפסוק 'אם כסף תלוה' שישנה מצוה להלוות לגוי ברבית. לפי המאירי עיקר מטרת מצוה זו היא לעזור לגוי ולא להשיב פניו ריקם, אלא שרשאי הישראל לקחת רבית. בטעם גזרת חז"ל, ראינו שלדעת **הרמב"ם** גזרו חז"ל ע"מ שלא ילמד היהודי ממעשיו של הגוי. לדעת **המאירי**, טעמה של הגזרה הוא כדי שלא יבוא להלוות לישראל. ולדעת **רש"י**, נחלקו האמוראים בשאלה זו: לפי רב חייא בריה דרב הונא הטעם הוא שמא יימשך להלוות לישראל ולפי רבינא שמא ילמד ממעשיו.

בידי ריב"ן ולא בידי רש"י.

לפי דברי רש"י אלו, יובן פסקו של ר"ח שלהלכה אין להתיר אלא בהתקיימות שני התנאים: ת"ח ובכדי חייו, וזאת משום שישנם שני טעמים לגזרת חז"ל זאת וכל אחד מההיתרים פותר בעיה אחרת (שמעתי מר' אהרן הכהן רוט).

נספח: האם יכולים לאסור חז"ל דברים המפורשים בתורה?

מפורסם חידושו של הט"ז לפיו אין כח ביד חכמים לאסור דבר המפורש בתורה להיתר. וכך כותב⁴³:

ונראה לתרץ דאין כח ביד חכמים לאסור דבר שפירשה התורה בפירוש להיתר. דאין כח ביד חכמים להחמיר אלא במקום שאין בו לא איסור ולא היתר מפורש מן התורה, משא"כ במקום שיש היתר מפורש מן התורה. וזהו בכלל מאמרם שמעתי שב"ד היו מכין ועונשין שלא מן הדין ולא לעבור על ד"ת אלא לעשות סייג לתורה, דקשה פשיטא שאין כח בשום אדם לעבור על ד"ת. ובח"מ סי' ב' כתבנו מזה. ולפי הנחה שזכרתי אתי שפיר טפי, דכאן נתכוין שאף להחמיר אין להם כח במקום שהם עוברים על ד"ת.

הט"ז אינו מזכיר כלל את דברי הראשונים בסוגייתנו, ונראה שיש המסייעים לו, יש הסותרים אותו, ויש שניתן להסביר בדבריהם לכאן ולכאן. ע"מ שלא להלאות את הקורא נביא מספר דוגמאות בקצרה ותן לחכם ויחכם עוד:

דברי רש"י ורמב"ן מתאימים לדברי הט"ז שכן לדבריהם מבואר בסוגיא שאם 'לנכרי תשיך' הוא היתר להלוות לגוי, לא יתכן שחז"ל יגזרו לאסור זאת.

דברי הריטב"א מנוגדים לדברי הט"ז שכן כתב שאין פלא כלל שיאסרו חז"ל דבר המפורש בתורה.

תוס' כתבו יו"ל דהכי פריך מהאי קרא כיון דאמר רחמנא לנכרי תשיך לא היה להם לחכמים לאסור. ניתן לפרש כוונתם כדברי הט"ז שאין חז"ל אוסרים דבר המפורש בתורה להיתר⁴⁴, אולם ניתן לפרש בדבריהם שרק כנגד מצוה⁴⁵ של תורה אין חז"ל אוסרים, אבל כנגד היתר של התורה יכולים לאסור. יתכן שזו הסיבה שהט"ז לא התייחס בדבריו לתוס' כלל.

43. יורה דעה סי' קיז.

44. כן היא לשון תוס' רבינו פרץ, וכן היא לשון תוס' המובאת בריטב"א 'הואיל והתירו הכתוב אין להם לחכמים לאסור'.

45. וכן היא לשון התורא"ש יו"ל דהכי פריך כיון דאמרה תורה דמצוה לחסרם לא היה להם לחכמים לאסור'.